

خلاصۃ الأشعار وزبدۃ الأفكار

(بخش تبریز و آذربایجان و نواحی آن)

تألیف

میر تقی الدین کاشانی

(زنده در ۱۰۱۶ ه. ق.)

تصحیح و تحقیق

رقیه بایرام حقیقی

- سرشناسه : نفی الدین کاسی، محمدبن علی، ۹۹۴۶ - ۱۰۱۶ ق.
- عنوان و نام پدیدآور : خلاصۃ المعارف زبدة الافکار (بخش تبریز و آذربایجان و نواحی آن) / تألیف میر تقی الدین کاسانی (زنده در ۱۰۱۷ ق.)؛ تصحیح و تحقیق رقیه بایرام حقیقی
- مشخصات نشر : تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب؛ تبریز: موسسه فرهنگی هنری صفای امید؛ دانشگاه تبریز، موسسه تحقیقات علوم اسلامی و انسانی، ۱۳۹۵.
- مشخصات ظاهری : صد و بیست و شش، ۲۱/۲۰ ن.
- فروست : میراث مکتوب؛ ۲۹۱. زبان و ادبیات فارسی؛ ۶۹
- شابک : 978-600-203-118-1
- وضعیت فهرست نویسی : فیپا
- یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۵۵.
- موضوع : شاعران ایرانی - قرن ۱۰ ق - سرگذشتنامه
- موضوع : Poets, Persian - 16th century - Biography
- موضوع : شعر فارسی - قرن ۱۰ ق. - مجموعه ها
- موضوع : Persian Poetry - 16th century - Collections
- شناسه افزوده : بایرام حقیقی، رقیه، ۱۳۵۸ - ، مصحح
- شناسه افزوده : مرکز پژوهشی میراث مکتوب
- شناسه افزوده : دانشگاه تبریز. موسسه علوم اسلامی - انسانی
- رده بندی کنگره : ۷۷۱۵۰۱/۷ خ ۷۷۱۵۰۱/۷ ت / PIR ۳۷۵۱
- رده بندی دیویی : ۸۱۴/۴۰۹
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۴۱۶۵۵۱

مؤسسه تحقیقاتی علوم اسلامی و انسانی

خلاصه الأشعار و زبدة الأفكار

(بخش تبریز و آذربایجان و نواحی آن)

تألیف: میر تقی‌الدین کاشانی (زنده در ۱۰۱۶ ه. ق.)

تصحیح و تحقیق: رقیه بایرام حقیقی (استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور)

ناشر: میراث مکتوب

با همکاری

مؤسسه تحقیقاتی علوم اسلامی و انسانی دانشگاه تبریز

و

مؤسسه فرهنگی، هنری صفای امید

ترتیب تولید: محمد باهر

مطبوعه: چاپ: حسین شاملوفرد

ترجمه گوی: مقدمه به نگارش: مصطفی امیری

صفحه: رضا سلگی

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰

بها با جلد شومیز: ۲۷۰۰۰

بها با جلد سخت: ۳۷۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۲۰۳ - ۱۱۸ - ۱

چاپ (دیجیتال): میراث

بخشی از هنرهای نمایشی آقاییان پرویز فیعیان علی پولادپراخت شده است

همه حقوق متعلق به ناشر و محفوظ است

نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از ناشر ممنوع است

نشانی ناشر: تهران، ش. پ: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۰۶۲۵۸، ۶۶۴۳۹، دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

E-mail: tolid@MirasMaktoob.ir

http://www.MirasMaktoob.ir

بسم الله الرحمن الرحيم

دریای از فرهنگ پر باده اسلام و ایران در نسخ های خطی موج می زند. این نسخه ها در حقیقت، کارنامه دانشمندان و نوابغ بزرگ هویت نامده ما ایرانیان است. بر عهده هر نسلی است که این میراث پر ارج را پاس دارد و برای شناخت تاریخ و فرهنگ و ادب و سوابق علمی خود به احیا و بازسازی آن اهتمام ورزد.

با همه کوشش های که در سال های اخیر برای شناسایی این ذخایر مکتوب و تحقیق و تبیین آن ها انجام گرفته و صد ها کتاب و رساله از دانشمندان آثار یافته هنوز کار نگرفته بسیار است. هزاران کتاب و رساله خطی موجود در کتابخانه های دولتی و خانگی و در شناسنامه منتشر شده است. بسیاری از متون نیز اگرچه بارها به طبع رسیده و منطبق بر روش علمی است و تحقیق و تصحیح مجدد نیاز دارد. احیاء و نشر کتاب ها و رساله های خطی و طیفه ای است بر دوش محققان و مؤسسات فرهنگی. مرکز پژوهشی میراث مکتوب در راستای این هدف در سال ۱۳۷۲ بنیاد نهاده شد. با توجه به اهمیت و ارزش های متعلقان و مصححان، و با مشارکت ناشران، مؤسسات علمی، اشخاص و نهادهای فرهنگی و علاقه مندان به دانش و فرهنگ سعی در نشر میراث مکتوب داشته باشد و مجموعه ای ارزشمند از متون و منابع تحقیق به جامعه فرهنگی ایران اسلامی تقدیم دارد.

اکبر ایرانی

مدیر عامل مرکز پژوهشی میراث مکتوب

فهرست مطالب

پیشگفتار	سیزده
مقدمه	هفده
زندگینامه میر تقی الدین کاشانی	هفده
نام و نسب	هجده
تاریخ تولد	هجده
محل تولد و نشو و نما	هجده
شغل و حرفه مؤلف	نوزده
مسافرت‌های تقی الدین کاشانی	نوزده
تاریخ وفات تقی الدین کاشانی	بیست
آثار تقی الدین کاشانی	بیست و یک
نمونه‌هایی از سروده‌های تقی الدین کاشانی	بیست و چهار
ساختار کلی خلاصه‌الاشعار و زبده‌الافکار	سی
شیوه‌های نگارش	سی و دو
منابع تقی کاشانی در خلاصه‌الاشعار	سی و دو
ارزش‌ها و اهمیت خلاصه‌الاشعار	سی و سه
خلاصه‌الاشعار و سلاطین	سی و چهار
دست‌نویس‌های خلاصه‌الاشعار	سی و پنج
دست‌نویس‌های مورد استفاده در تصحیح بخش «تبریز و آذربایجان و نواحی آن» از خاتمه خلاصه‌الاشعار	سی و پنج
یک دست‌نویس شماره ۳۳۴ مجلس شورا	سی و هفت

دو. نسخه شماره ۴۵۴۹ کتابخانه مجلس شورا.....	سی و هفت
سه. دست‌نویس شماره ۲۴۴ مجلس شورا (سنای سابق).....	سی و هشت
چهار. دست‌نویس شماره ۵۹۱ چ دانشکده ادبیات.....	سی و نه
پنج. دست‌نویس شماره ۱۶۶۸ ایندیا آفیس.....	سی و نه
شاعران معرفی شده در خلاصه‌الاشعار (بخش شاعران تبریز و آذربایجان).....	چهل
حقیری تبریزی.....	چهل و یک
ناری تبریزی.....	چهل و سه
خواری تبریزی.....	چهل و چهار
شکری تبریزی.....	چهل و پنج
محمود بیگ عالم.....	چهل و شش
طوفی تبریزی.....	چهل و هفت
وصالی تبریزی.....	چهل و هشت
حیدری تبریزی.....	چهل و نه
محمدحسین صبوری تبریزی.....	پنجاه و یک
محمدشریف وقوعی تبریزی.....	پنجاه و دو
حسن بیگ عجزی.....	پنجاه و سه
محمود بیگ فسونی تبریزی.....	پنجاه و چهار
میرجعفری تبریزی.....	پنجاه و پنج
حالی تبریزی.....	پنجاه و شش
سلطان محمد (عز می).....	پنجاه و هفت
حکیم ابوطالب تبریزی.....	پنجاه و هفت
قاضی وافی.....	پنجاه و هشت
چلبی بیگ علامه.....	پنجاه و نه
میرحسین سهوی تبریزی.....	شصت
فانی تبریزی.....	شصت و شش
صافی تبریزی.....	شصت و شش
صیرفی تبریزی.....	شصت و هفت
معروف تبریزی.....	شصت و هفت

جانبی تبریزی	شصت و هشت
طفیلی تبریزی	شصت و هشت
قوسی تبریزی	شصت و نه
خواجه امیربیگ مهرداد	هفتاد
کافی اردوبادی	هفتاد و دو
صادق اردوبادی	هفتاد و دو
مولانا ثبات	هفتاد و چهار
برگی تبریزی	هفتاد و چهار
فردی اردبیل	هفتاد و پنج
بزمی اردبیلی	هفتاد و پنج
وارثی اردبیلی	هفتاد و هفت
عبدی شروانی	هفتاد و هفت
مکتب وقوع (بررسی ویژگیها، آغازگران و خاتمه نگاه آن)	هفتاد و هشت
تبریز و مکتب وقوع	هشتاد
دلایل ناکامی مکتب وقوع	هشتاد و شش
نگاهی به شعر فارسی در عهد تیموری	هشتاد و هشت
ویژگی‌های اشعار وقوعی	نود
آغازگران مکتب وقوع و تکوین اصطلاح «وقوع»	یک صد و سه
واسوخت	یک صد و سیزده
اصل هفتم - در ذکر شعرای دارالسلطنه تبریز و آذربایجان و نواحی آن	۱
مولانا حقیری	۱
مولانا نثاری	۱۳
مولانا خواری	۲۲
مولانا شکیبی	۳۲
محمود بیگ سالم	۳۴
مولانا طوفی	۳۷
مولانا وصالی	۵۳

۵۵	مولانا حیدری
۶۴	مولانا صبور
۷۴	مولانا وقوعی
۱۱۴	حسن بیگ عجزی
۱۲۲	محمود بیگ فسونی
۱۳۳	مرجعفری
۱۳۶	مولانا حالی
۱۴۴	مولانا سلطان محمد
۱۵۶	حکیم ارطالپ
۱۶۲	قاضی وافی
۱۶۶	چلبی بیگ
۱۹۰	مولانا میرحسین سهون
۱۹۸	مولانا فانی
۲۰۱	مولانا صافی
۲۰۱	مولانا صیرفی
۲۰۲	مولانا معروف
۲۰۳	مولانا جانبی
۲۰۳	مولانا طفیلی
۲۰۳	مولانا قوسی
۲۰۴	خواجه امیر بیگ مهر
۲۰۷	میرزا کافی
۲۰۸	میرزا صادق
۲۱۱	مولانا ثباتی
۲۱۲	مولانا برگی
۲۱۶	مولانا فردی
۲۲۳	مولانا بز می
۲۲۶	مولانا وارشی
۲۲۸	مولانا عبیدی

۲۳۱	تعلیقات
۲۴۷	نمایه‌ها
۲۴۹	۱. کسان
۲۵۲	۲. جای‌ها
۲۵۴	۳. کتاب‌ها
۲۵۵	منابع و مآخذ

www.ketab.ir

پیشگفتار

تذکره خلاصه الاشعار و بدعة الالک، تألیف میر تقی الدین محمد بن علی حسینی کاشانی متخلص به ذکری و مشهور به میر، تذکره است که بین سال‌های ۹۷۶ - ۱۰۱۶ تألیف و نگارش آن به انجام رسیده است. این تذکره یکی از مفصل‌ترین و سودمندترین تذکره‌های عمومی زبان فارسی است که از لحاظ حجم اشعار و اشمال بر تعداد شاعران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. چنانچه از مدارج ذرات خلاصه الاشعار نیز برمی‌آید مؤلف در تنظیم شرح حال و اشعار متقدمان که رسیده است با مراجعه به دیوان‌های شاعران و گاه دست‌خط آنها و در بخش معاصران با دیدار و پرسش مستقیم از خود ایشان یا از طریق نامه‌نگاری و یا استناد به «قول معتمدان» اطلاعاتی مستند درباره شعر و احوال آنها ارائه دهد. از این رو اطلاعاتی که درباره برخی از شاعران از جمله، زکی مراغه‌ای، کافی ظفر همدانی و ذوالفقار شروانی ارائه می‌دهد در بسیاری از موارد در هیچ جای دیگر به جز مأخذ مذکور موجود نیست و یا در بخش شاعران از السلطنه تبریز سلطان محمد تبریزی، وقعی و خواری تبریزی از جمله شاعرانی هستند که اشعارشان یا در جای دیگر اصلاً پیدا نمی‌شود و یا به سختی می‌توان ابیات معدودی از آنها را یافت ولی بر اساس خلاصه الاشعار می‌توان دیوانچه‌ای برای آنها ترتیب داد.

همانطور که گفته شد بخش معاصران این تذکره به دلیل ارتباطات و دسترسی‌های خاص تقی کاشی به اشعار شاعران همدوره وی و نیز دقت و وسواس ستودنی او در گزینش و انتخاب شعرها، از معتبرترین منابع شعر عصر صفوی به شمار می‌آید. از این رو

تمامی بخش‌های آن که مشتمل بر دوازده اصل و هر اصل ویژه ناحیه‌ای معین است، توجه و انگیزه تصحیح علاقه‌مندان را برانگیخته است. راقم این سطور با اشتیاق به شفاف ساختن زاویه‌ای تاریک از تاریخ ادبیات و فرهنگ زادگاه مادری خود، تصحیح اصل هفتم در ذکر شعرای دارالسلطنه تبریز و آذربایجان و نواحی آن و تحقیق در این باره را موضوع این پژوهش قرار داد و پس از تهیه نسخ موجود از خلاصه‌الاشعار و جمع‌آوری یادداشت‌هایی در خصوص زندگی‌نامه، شیوه‌نگارش، دیدگاه‌های جمال‌شناسی شعری و سروده‌های تقی کاشی از خلال نسخه‌های خلاصه‌الاشعار و نقل قول‌های وی در این خصوص و همچنین جنگی به خط خود تقی‌الدین که حاوی آگاهی‌هایی ارزشمند درباره وی است و نیز گزیده‌ای تذکره‌هایی چون عرفات‌العاشقین، صحف ابراهیم و روز روشن در صدد برآمد تا زندگی‌نامه حاصل از وی در مقدمه فراهم آورد اما با انتشار کتابچه‌ای با عنوان میر تذکره از خانم نفیسه برای در مرکز پژوهشی میراث مکتوب که اختصاصاً به معرفی و شناخت تقی کاشی پرداخته بود و از سوی دیگر به دلیل محدودیت منابع زندگی‌نامه تقی‌الدین که مؤلف کتاب میر تذکره و نگارنده این سطور را به اطلاعاتی مشترک سوق داده بود، مصمم شد چند نکته و برداشت متفاوت از تحقیق خود را در این نوشتار درج کرده و تحقیق خود را به سمت و سوی دیگر از جمله بررسی فضای فرهنگی دارالسلطنه تبریز، نحوه مواجهه آن مرکز ادبی با ریزه‌های جدید در شعر و تأثیرگذاری آن در پروردن و بالاندن مکتب وقوع که بعدها جزو غالب شعری در تمامی نواحی ایران شد، بررسی معیارها و وجوه استحسانی منتخب و نیز آسیب‌شناسی اجتماعی و فکری شاعران آن دیار که شمایی است از سیمای شاعران نواحی دیگر ایران، همچنین سیر تکوین نظریه و اصطلاح وقوع معطوف گرداند. نظر به صبغه غالب شعرها در بین شاعران تبریز که از پیروان مکتب وقوع بودند بحث در مورد آغاز، رشد و عوامل ترقی یا انحطاط این نظریه را ضروری می‌نمود. جستجو در میان نقل قول‌ها و اظهارنظرهای تذکره‌نویسان و محققان معاصر در باب پیشاهنگان مکتب وقوع که بنا به نظرگاه‌هایی مختلف، بابا فغانی، شهیدی قمی و لسانی شیرازی را مطرح کرده بودند

دست‌آورد این نوشته را به نکته‌ای جدید درباره خاستگاه جغرافیایی این مکتب رهنمون شد که در مقدمه به آن پرداخته‌ایم.

در پایان بر خود فرض می‌دانم از تمام کسانی که در به سامان رسیدن این پژوهش یاریگر من بودند از صمیم قلب سپاسگزاری کنم. ابتدا از جناب آقای دکتر علیرضا حاجیان‌نژاد که تمامی این پژوهش را با دقت و حوصله ستودنی مطالعه کرده و نکات سودمندی را ارائه کردند قدردانی می‌کنم.

نیز از همکاران عزیز حسین و همسر اکنون، آقای مهدی رحیم‌پور قدردانی می‌کنم که جای جای این پژوهش برای من را دعای کننده همراهی‌ها و راهنمایی‌های وی، چه در پیدا کردن نسخه‌ها و چه در یافتن منابع در روزهای تدوین این نوشته است. سپاس می‌دارم صبر و شکیبایی او را در آن ایام که فضای خانه‌مان به خاطر کتابها و یادداشتهای پراکنده من در هر سو، بسی تنگتر از حوصله من شد بود.

و سرانجام از آقای دکتر اکبر ایرانی، ادیب محترم و ادیب دوست مرکز پژوهشی میراث مکتوب که زمینه چاپ این اثر را در آن مرکز فراهم کردند سپاسگزاری می‌کنم. با آرزوی نیک‌بختی و کامیابی برای همه همراهان این نوشته.

رقبہ، پیرام حقیقی

۱۳۹۲-۱۳۹۱

مقدمه

زندگینامه میر تقی الدین کاشانی

در خصوص میر تقی الدین کاشانی، در منابع مختلف مطالبی بیان شده است و به تازگی اثر مستقلی نیز درباره وی نوشته شده است. در اینجا ضمن اشاره به این منابع، به مطالبی که در منابع مذکور یا اصلاً پرداخته نشده و یا کمتر بدانها توجه شده است، خواهیم پرداخت. صرف نظر از تذکره‌های معدودی که به کاشی پرداخته‌اند و در ادامه به آنها اشاره خواهیم کرد، یکی از مهمترین کتابهایی که ساره مختصری به زندگینامه تقی کاشی کرده، تاریخ تذکره‌های فارسی، به قلم گلچین معانی است که در ضمن معرفی خلاصه الاشعار، به صورت پراکنده در مورد تقی کاشی و نیز صحت و سقم سفرهای به هندوستان بحث کرده است (ص ۵۴۳-۵۴۴). در منابعی چون تاریخ ادبیات در ایران از دکتر ذبیح الله صفا (ج ۵، بخش ۳، ص ۱۷۱۳-۱۷۱۴)، تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی از سعید نفیسی (ج ۱، ص ۳۷۹)، تذکره نویسی فارسی در هند و پاکستان، از علیرضا نقوی (ص ۱۲۱) به صورتی مختصر به احوال تقی کاشی پرداخته شده است. از منابع غیر فارسی می توان به مقاله فرانسوا دوبلوا (deBlois, F.C) در Encycloapedia، (ج x) و استوری (story) در Persian Literature اشاره کرد.

علاوه بر منابع فوق، اخیراً کتابچه‌ای با عنوان میر تذکره (شناختنامه میر تقی الدین محمد کاشانی) به قلم نفیسه ایرانی و از طریق انتشارات میراث مکتوب منتشر شده که نویسنده در آن سعی کرده است بر اساس آثار خود تقی الدین و نیز منابع و تذکره‌های

دیگری به ابعاد مختلف زندگی تقی‌الدین کاشی پردازد. در حال حاضر این نوشته را می‌توان جامع‌ترین تحقیق در خصوص تقی کاشی و اثر سترگش خلاصة الاشعار دانست. ما در اینجا براساس منابع پیش‌گفته و نیز سایر منابع و تذکرها به اجمال به معرفی تقی‌الدین کاشانی می‌پردازیم و به نکته‌ها و مواردی که در دیگر منابع، کمتر بدانها پرداخته شده اشاره می‌کنیم:

نام و نسب

نام او «مرتقی»، نامد، سید شرف‌الدین علی حسینی کاشانی است که در زمان خودش به «میرتقی» و «میرتقم» معروف، و تخلصش در شعر «ذکری» بوده است.

تاریخ تولد

تاریخ تولد او محلّ بحث و تردید است. برخی (اشپرنگر، ۱۸۵۴، ج ۱، ص ۱۳)، استوری (۱۹۵۳، ج ۴، ص ۸۰۳) به نقل از بلاند، صفا (۱۳۷۰، ج ۵/۳، ص ۱۷۱۳ و نفیسی (۱۳۶۳، ج ۱، ص ۳۷۹) تاریخ تولد او را ۹۴۶ ق دانسته‌اند. خود استوری (همان‌جا) نیز ۹۴۳ ق را تاریخ تقریبی تولد تقی‌الدین می‌داند. استدلال استوری چنین است که تقی در ذیل خاتمة خلاصة الاشعار گفته است: «آهون که سنّ این کمینه از پنجاه، شصت تجاوز نموده» استوری نیز بر اساس این جمله او، پجاه سال را از ۹۹۳ ق که تاریخ اختتام پنج جلد نخست خلاصة الاشعار بوده، کم کرده و به ۹۹۳ ق رسیده است. در تحقیقات متأخرین، ۹۵۶ ق تاریخ تقریبی تولد تقی کاشی ذکر شده است؛ با این استدلال که تقی کاشی در خاتمه، ۱۰۱۶ ق را پایان پنج جلد تذکره بیان کرده و از طرفی اگر شصت سال را از این تاریخ کم کنیم ۹۵۶ ق. تاریخ احتمالی تولد تقی‌الدین کاشانی خواهد بود (ایرانی، ۱۳۹۱، ص ۹).

محلّ تولد و نشو و نما

وی در کاشان متولد و در همانجا به تعلیم و تربیت مشغول شد. او از شاگردان محتشم

کاشانی بود و فنون ادبی را نیز از وی آموخت. رابطه استادی و شاگردی بسیار خوبی بین آن دو برقرار بوده؛ در حدی که محتشم کاشانی هنگام بیماری و قبل از درگذشتش از تقی خواست دیوانش را جمع آوری کند. تقی نیز این کار را انجام داد و مقدمه‌ای بر آن نوشت. وی مدت زمان طولانی از زندگیش را به مطالعه دوابین شعرا و جمع آوری احوال و اشعار شاعران مختلف می‌پرداخت و در کاشان در مدرسه مجدیه آن شهر سکونت داشته است (تقی کاشی، خلاصه‌الاشعار، نسخه ایندیا آفیس، گ ۱۲۲۸ پ).

شغل و حرفه مؤلف

ایرانی (۱۳۹۱، ص ۱۳-۱۴). اساس نامه‌ای از تقی‌الدین کاشی «به یکی از یاران عزیز» که در جنگ گردآوری شده توسط خود تقی کاشی، مندرج است، شغل وی را «اشراف و نویسندگی» دانسته است. این نامه در صفحه ۲۹ جنگ یاد شده مندرج است.

مسافرت‌های تقی‌الدین کاشی

تقی‌الدین کاشی در طول تألیف تذکره به شهرهای اسفهان، عتبات عالیات همراه ناطقی استرآبادی، همدان و نواحی نهاوند در سال ۱۰۱۰ ق. (دوبار و دومی در سال ۱۰۱۷ ق) سفر کرده است. (گلچین معانی، ۱۳۶۳، ص ۱/۴۱).
مهمترین مسئله در خصوص سفرهای وی، بحث در چند و چون سفر تقی به هندوستان است. نفیسی (همان، ص ۳۷۹ و ۸۰۵) معتقد است تقی‌الدین کاشی در اواسط عمرش به هندوستان رفته است و تذکره خلاصه‌الاشعار را در سال ۹۸۵ ق. در بیجاپور به نام ابراهیم عادلشاه ثانی (حک: ۹۸۸ - ۱۰۳۷ ق / ۱۵۸۰ - ۱۶۲۸ م) تألیف و تدوین کرده، و در نهایت در سال ۹۹۳ ق از تألیف آن فارغ شده است. علیرضا نقوی (۱۳۴۳، ص ۱۲۴) نیز بر این اعتقاد است که تقی در اواخر عمرش به هندوستان رفت و در سال ۱۰۱۶ ق تذکره‌اش را به ابراهیم عادلشاه ثانی تقدیم کرد. اما گلچین معانی (همان، ص ۵۴۳ - ۵۴۴) به کلی سفر تقی کاشی را به هند مردود می‌داند و معتقد است

وی حتی یک بار هم به هند نرفته و این اظهار نظر ناشی از اشتباه یک فهرست‌نویس بوده است. از نظر گلچین معانی تنها سفر دور تقی کاشی، سفرش به عتبات در سال ۹۹۰ ق بوده است. شیوه جمع‌آوری اشعار فارسی شعرای مقیم هند نیز به این صورت بوده که خودشان به واسطه مسافران اشعار خود را برای ثبت در تذکره خلاصه‌الاشعار به تقی کاشی ارسال می‌کردند (گلچین معانی، همان، ص ۵۴۳). از دیگر دلایل گلچین برای ردّ سفر تقی کاشی به هند اظهار نظر تقی‌الدین اوحدی صاحب تذکره عرفات‌العاشقین و عرصه‌العراقین است که در تذکره‌اش ذیل نام تقی نوشته «در این ازمنه شنیده شده که به حق پیوسته (اوحدی، ۱۳۸۹، ۲/ص ۸۷۴). از نظر گلچین معانی اگر تقی کاشی در هند بود قطعاً تقی اوحدی که خود ساکن هند بود، از جزئیات درگذشت وی اطلاعات بیشتری ارائه می‌داد و به عبارت «شنیده شد» اکتفا نمی‌کرد (گلچین معانی، همان، ص ۵۴۴). نیز اگر تقی کاشی به هند می‌رفت در آن صورت ذکر احوال و اشعار شعرای دربار ابراهیم عادل‌شاه مثل ظهور شری و ملک قمی را از خود آنها می‌گرفت، در حالی که در ذکر احوال آنها صراحتاً گفته که اشعارشان را از هند فرستادند (همانجا).

تاریخ وفات تقی‌الدین کاشی

در خصوص وفات تقی کاشی جای تردید و تأمل نبوده دارد. تقی اوحدی در عرفات‌العاشقین (۳/ص ۸۷۴) ذیل «ذکری» (تخلص تقی‌الدین کاشی) گفته است: «در این ازمنه شنیده شد که به حق پیوسته». همچنانکه می‌دانیم، اوحدی عرفات‌العاشقین را بین سالهای ۱۰۲۲ تا ۱۰۲۴ ق تألیف کرده است. همچنین طبق اشاره خود تقی در صفحات پایانی خلاصه‌الاشعار مبنی بر اتمام نهایی تذکره به دلایلی از جمله ضعف جسمانی: «و در شهور سه ست عشر و الف در تذکره‌نویسی را جهت ضعف قوا بر خود بست و التزام نمود که بعد الیوم دیگر قلم به اسم شاعری تر نکند و نام شخصی را داخل این تذکره نگرداند» (نک: دست‌نویس ایندیا آفیس، گ: ۱۳۴۶ پ) می‌دانیم که تقی در سال ۱۰۱۶ ق تألیف خلاصه‌الاشعار را به اتمام رسانده و این بدان معناست که وی در سال

مذکور زنده بوده است. بنابراین می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که وی بین سال‌های ۱۰۱۶ تا ۱۰۲۴ ق وفات یافته است.

لازم به ذکر است احوال تقی کاشی در تذکره‌های معدودی چون عرفات‌العاشقین تقی اوحدی (۸۷۴/۳)، صحف‌ابراهیم علی‌ابراهیم‌خان خلیل (میکروفیلم شماره ۸۰۸ دانشگاه تهران، گ ۱۵۰ پ) و روز روشن صبا (ص ۲۰۵) آمده است و این تذکره‌ها اطلاعات ناچیزی در خصوص تقی دارند. تنها در تذکره‌های صحف‌ابراهیم و روز روشن به ماجرای اهلی تذکره به ابراهیم عادل‌شاه ثانی، پادشاه دکن، در سال ۱۰۱۶ ق اشاره شده است.

آثار تقی‌الدین کاشی

۱. مجمع‌القصاید: اثری است در ۲ جلد که شامل خلاصه‌ای از دواوین ۲۵ شاعر قدیمی است که عبارت‌اند از: عنصری، نراقی سیستانی، اثیرالدین اخسیکتی، مسعود سعد سلمان، ابوالفرج رونی، سیدحسن غزنوی، ررقی هروی، عثمان مختاری، ظهیر فاریابی، مجیرالدین بیلقانی، امیر معزی، انوری ابیوردی، عبدالواسع جبلی، ادیب صابر، رشید وطواط، سوزنی سمرقندی، جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی، اثیرالدین اومانی، سراج‌الدین قمری، امامی هروی، فریدالدین احوال، شمس‌الدین طوسی، رکن صاین هروی، بدرچاچی و مجد همگر.

این مجموعه در سال‌های ۱۰۶۷ و ۱۰۶۸ تحریر شده است و آقای دبیر سیاقی (۱۳۴۲، ص ۹) به اشتباه تاریخ کتابت را به جای تاریخ تدوین در مقدمه دیوان عنصری ثبت کرده‌اند. این نسخه که در کتابخانه شخصی آقای دکتر دبیر سیاقی موجود است و قسمتی از آن نیز که مشتمل بر قصاید جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی، سید حسن غزنوی، و ادیب صابر ترمذی است، در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۴۴۸۰ نگهداری می‌شود که به اشتباه در آن کتابخانه، دست‌نویسی از عرفات‌العاشقین معرفی شده است (ر.ک: گلچین معانی، همان، ۵۵۴/۱-۵۵۵).